

Alla har glömt, men inte du

Teve

2010-01-27 På fredag börjar Nordens största filmfestival nere på västkusten. Det finns gott om goda anledningar att vallfärda ner (den riktning Göteborg ligger för de flesta i filmbranschen) och jag har som medlem i festivalens programgrupp stått för flera av dem.

I länkarna hittar ni – tips på filmer som Claire Denis *White Material* (hon är min husgud så jag är glad men rädd för att jag ska moderera hennes presskonferens), *Taqwacores – The Birth of Punk Islam*, *The Happiest Girl in the World* (av suveräne rumäner *Radu Jude*) och en hel del annat.

Men stoltast är jag över en svit dokumentärfilmer som jag har valt ut till årets filmfestival. Det är det mest personliga val jag någonsin har gjort i en professionell situation, där jag är i position att gynna en vän. Jag grunnade i över ett år på hur jag skulle handskas med saken, och lät sedan – med varma rekommendationer men mycket hård uppmaning – en överordnad titta på filmerna.

Det är ju så ibland, att man känner till något som kommer att gå resten av världen (läs: svenska filmjournalister och festivaler) förbi om man inte agerar själv, och det för att man har en personlig relation till saken. I fallet med Luká^o P^oôbyl och hans dokumentärsvit *Forgotten Transports* är filmerna (en bra och **översvallande text** i dagens GP om dem) en del av våran långa och och nära vänskap.

Vi träffades 1997 på en skördefest i Pragstadsdelen Nusle, och fann varandra direkt i det inrökta rummet. Jag är helt övertygad om att det var för att **vi båda två på grund av murens fall 1989 hade kastats ut i världen**, och även om Prag var ett slags centrum i vår liv så var det en plats vi hade en svår relation till. Hans föräldrar skickade honom omgående efter 1989 till de bästa skolorna utomlands, och Luká^o tog sig sedan på egen hand till varenda håla i tredje världen med ett brinnande politisk engagemang.

Men det var i historien, i det som en gång var Tjeckoslovakien, som hans främsta intresse fanns, eller utgick ifrån. När vi träffades hade Luká^o precis skrivit om ett par okända läger dit tjeckiska judar

Teve » • Film » • DVD » • Teknik »

Senaste:

Vem ska trösta Catelyn Stark? »
 Den ljusnande framtid är inte vår »
 Mupparna anfaller! »
 Twin Peaks #3 – »Zen, or the Skill to Catch a Killer« »
 WS-listan vecka 24: Margulies och midseasonmuntrationer »
 Twin Peaks #2 – »Traces to Nowhere« »
 Fem skäl att älska Community »
 Twin Peaks #1 – »Northwest Passage« »
 Usch, den var alldeles för het! »
 Välkommen in i herrklubben! »
 Öppet brev till Tony Scott »
 Behovet av beaktelsen »
 Gör-det-själv »
 WS-listan vecka 20: BBC briljerar »
 En upplevelse jag vill uppleva »

Fritextsök:

20

Skribenter:

Kjell Häglund »
 Kristofer Ahlström »
 Teresa Axner »
 Martin Degrell »
 Caroline Hainer »

transporterades under andra världskriget. Hans farfar hade överlevt bland annat de första experimenten med gas, och

det hade skapat ett livslångt intresse för saken hos Luká≈°.

Någonstans under de första åren började han prata om en dokumentärfilmsidé – att skildra de här lägren och platserna och personerna som knappt fanns täckta i historieskrivningen. För att så få överlevde dem, eller för att platserna hamnade bakom järnridån och historieskrivning såg annorlunda ut där. Inte minst när det gällde intervjuer med överlevande. Han tänkte sig filmer med intervjuer och arkivmaterial från platserna.

Bakgrunden till vad som skulle bli tio års arbete är värt en film i sig: Luká≈° läste på och började resa till platserna han vill skildra – i östra Polen, Vitryssland, Estland och Lettland. Han letade överlevande – ibland fanns de i Argentina eller Australien, ibland runt hörnet i Prag.

Parallellt med att jag personligen lärde känna Lukas envishet såg jag hur den kom i bruk rent professionellt – han övertygade folk som inte hade öppnat munnen och berättat ens för sina barn att prata om sina upplevelser. Även om det tog flera år att nå dit, och få sätta på kameran.

Nästan lika imponerande var Luká≈° beslut att leta efter bildmaterial på platserna han ville skildra. Det fanns ytterst lite, och i jakten på det lilla som kanske kunde finnas där ute så mutade han polska bybor med vodka mot tillträde till gamla vindar och garage; smugglade ut material från gamla KGB-arkiv och diktaturer och mycket mer. Som det brukar heta på diplomatspråk som tänjde hans på gränserna för det lagliga, och lite till.

Vår vänskap utvecklades i takt med det här; vi gick båda in i filmvärlden som noviser – han blev självlärd filmare, producent, klippare och jag akademiker, journalist och kritiker. Jag lärde mig ord som »indexikalitet« och »autenticitet« och det var befriande och förmodligen lärorikt för mig att dra dem för Luká≈° när vi diskuterade hans bruk av arkivmaterial och få en tom blick tillbaka.

För honom fanns ingen relativitet eller postmodernism – om någon pratade om en plats så letade han inte upp en bild på något som såg ut på den platsen. Han letade upp en filmsnutt på den platsen, från det året – rätt ofta från den månaden.

Att inte illustrera en intervju med lite stock-footage utan hitta den riktiga varan var helt självklart, odiskutabelt, för honom. Jag antar, tror rätt säkert, att det satt i hans ryggmärg på samma vis som han alltid sätter sig under bärande väggar för att det var så hans farfar överlevde ett bombanfall. (När jag i dag läser minnesartiklarna om Förintelsen och kriget i svenska tidningar tänker jag som vanligt på skillnaden på här och där, på nationer som stod utanför, och på hur levande den saken fortfarande är i städer som Prag – där det finns människor som även i tredje generation bär på ett fysiskt minne likt skotthålen som fortfarande är ärr i husen).

En film blev två, blev tre och sedan fyra. När jag nyligen läste Johan Cronemans krönika om **svenska dokumentärfilmare och deras ekonomiska villkor** försökte jag överföra det här på Luká≈° insats. 10–12 spänn i timmen? Möjligen tjeckiska kronor då, om ens det. (Och då känner jag dessutom till de personliga uppföringar det innebär att tillbringa åren mellan 27 och 37 med att besatt göra dokumentärfilmer som ingen tror på; och det i ett postkommunistiskt råkapitalistiskt

David Hylander »
Magnus Häglund »
Christina Kennedy »
Johanna Koljonen »
Anna-Karin Linder »
Hynek Pallas »
Per Perstrand »
Julia Skott »
Philip Teir »
Stefan Wesley »

RSS
Kommentarer RSS

samhälle).

För Luká≈° hade inget svenskt filminstitut i ryggen, det var knappt så att tjeckisk teve drog ett strå till stacken. De tio år (10 år!) han oavbrutet arbetade med dessa filmer tror jag att mer än halva tiden gick åt till att jaga och tigga av privata finansiärer – och sedan att värja sig mot mediokert pr-folk och producenter som brände honom så att det sved när pengarna väl fanns.

Men den största kostnaden låg, skamligt nog, i att få tillgång till arkivmaterial. När jag i dag läser Birgitta Ohlssons **debattinlägg** om att öppna svenska arkiv från krigsåren, och lägger det över Astrid Söderbergh Widdings **krönika** om dokumentären *Världens undergång* – och tänker på de hutlösa minutpriser Lukas har betalat till tevekanaler och nationella bildarkiv genom åren, bara för att få tillstånd att se visst material – vill jag föreslå något minst lika viktigt, om inte viktigare, som Ohlsson.

Hon har förstås rätt i att det finns många viktiga dokument i arkiven som måste fram. Men vårt kollektiva minne om Förrintelsen bygger i mycket högre utsträckning på bilderna i dokumentärfilmer. Att de inte är tillgängliga utifrån någon slags open source-princip utan är låste bakom rättigheter som gör dem för dyra att läsa upp – det innebär att de viktigaste dokumentärfilmerna om den här tiden kommer att förbli ogjorda i många år framöver. Och då kan det vara för sent att kombinera dem med de viktiga röster som överlevande ger.

För den kanske viktigaste aspekten av Luká≈° projekt, det är att filmerna 1) saknar berättarröst 2) enbart berättas av överlevande. I en tid då nazisternas bödlar fortfarande utgör groteskt stoff för böcker och filmer – i bästa fall söker man en förståelse för begreppet ondska, i sämsta fall är det en slags mörkrets ikonisering, i många fall är resultatet ändå detsamma – är det så mycket viktigare, och mer hedrande för de miljoner drabbade och deras miljoner fler släktingar, att ge dem en röst, ett ansikte, en historia och en värld. Hur försvunnen den än är. I dag kan gemene man ett dussin namn på bödlar för varje Anne Frank, och det är en skam för vår tid.

Luká≈° är inte ensam i att söka upp det okända, att leta och dokumentera på platser där ingen har varit än. Den franska organisationen **Yahad-In unum** – som jag i fjol intervjuade åt Forum för levande historia – gräver ut massgravar i Ukraina och intervjuar de lokala vittnen som lever än i dag (så värst många offer går inte att hitta). Det är en annan sida som behöver berättas, och den berättades utmärkt på Forum för levande historias utställning *Holocaust by bullets* i fjol.

Men skillnaden mellan en utställning där vittnen berättar rakt upp och ner på en videoskärm och det estetiskt förträffliga projektet *Forgotten Transports* är stor.

Klippningen av arkivmaterial och intervjuer är utsökt och filmerna får genom den utmärkta musiken – sorglig, minimalistisk – ett ovanligt välfungerande och harmonisk flyt. Det är ofta närmast hypnotiskt.

Däriigenom har Luká≈° nu på allra bästa sätt gett dem
—† **kvinnorna och**

barnen som överlevde i Estland, människorna som genom identitetsbyten klarade helvetet utanför Lublin, familjerna i Lettland och de judiska partisanerna i Vitryssland – namn, ansikten och ett värdigt öde.

Därför är jag just i dag lite extra stolt över att få vara kompis med dig, Luki. Vi ses snart. Kram.

Kommentarer (15)

15 kommentarer - [Skriv en kommentar](#) »

Burgus [2010-01-28 00:30]

Dagens viktigaste påminnelse. Idag börjar Psych igen!

Oswald [2010-01-28 09:56]

Otroligt fin text. Måste absolut se om de går att klämma in i mitt program.

Martin [2010-01-28 11:19]

Tror du att de här filmerna kommer finnas tillgängliga i Sverige på annat sätt än filmfestivalen i Göteborg? Dvd?

Hynek [2010-01-28 11:39]

Martin: Tveksamt om någon svensk distributör tar in dem, men de har kommit/kommer snart på dvd internationellt. (Kolla den här sidan för sådan info <http://www.forgottentransports.com/>) Men de är ju helt klockrena för SvT även om (eller just för att) de är lite längre än vanliga dokumentärer för tv.

Kapten Svea [2010-01-28 14:15]

bra text, fick lite Örjan Roth-Lindberg-feeling över det, vet inte varför – anyway, helt annan fråga: rubriksätter ni själva era inlägg? de är så ”smarta” – på ett bra sätt

Kjell [2010-01-28 14:23]

Vad menar du, ”rubriksätter själva”? Vem skulle annars..?

Martin [2010-01-28 14:30]

Hynek: Tack! Jag ska försöka införskaffa dokumentärerna så fort de finns tillgängliga på dvd. Verkar mycket välgjorda, relevanta och intressanta, inte minst för en slav med rötter i Lublintrakterna.

The Till [2010-01-28 21:55]

Det är så bra rubriksättning, jag menar har ni nån specialist i WS-kollektivet eller gör var och en det för sin resp artikel? Jag vet, frågan slår över på geekmätarna. Jag bara undrade. De är så roliga i sig, rubbarna. Ni har också en egen parantes-rubrik-estetik som är extra rolig och något av en egenart (som Ander-Måns-rubben). Fan, man kanske kan skriva en b-uppsats om det här på JMK... jag ahr några poäng kvar på Filmvetenskapen, kanske ... nej, jag återgår till min pinot noir och Miami Vice

Kjell [2010-01-28 22:47]

Haha... du vet att rubriker är mitt jobb. Alla sätter sina egna rubriker. Jag går väl in och ”harmoniserar” dem ibland.

Philip [2010-01-28 23:56]

Bästa rubriken på WS någonsin var ju annars Johannas (?) ”Fort Boyard puts the ’jättekul’ into ’jättekullager’”. För övrigt också en fantastisk text.

Joakim [2010-01-29 02:42]

är det bara jag som tycker att ”death comes to town” är årets media-händelse hittills?!?

FilmMedia [2010-01-29 11:57]

Mycket trevliga tips. Tack!

Tråkigt att jag inte har möjlighet att bege mig dit i år.

... Kapten Svea, tror jag anar vad du menar om din feeling ... Gott betyg till en text ... ;)

/D-RL

Håkan [2010-01-30 12:49]

”I dag kan gemene man ett dussin namn på bödlar för varje Anne Frank, och det är en skam för vår tid.”

Bra sagt!

David [2010-02-08 20:17]

För att anknyta till svårigheten att få tillgång till arkivmaterial. Lawrence Lessig skriver (bl.a.) om vilket gigantiskt overhead det är att fixa alla copyrightfrågor i samband med en återutgivning av den dokumentärfilmarens livsverk: <http://www.tnr.com/print/article/the-love-culture>

Jonas Mosskin» Blog Archive » Några intryck från Göteborgs [2010-02-10 11:45]

Filmfestival

[...] har också lobbats för Lukv^o≈^o P≈ôibyl fyra dokumentärfilmer Forgotten Transports på Weird Science. I tio år har historikern letat i arkiv efter bilder och sedan lärt sig göra film och intervjuat [...]

RSS-feed för kommentarer till denna text. - TrackBack URL

Skriv en kommentar

<input type="text"/>	Namn <i>obligatoriskt</i>
<input type="text"/>	E-mail (kommer ej att publiceras) <i>obligatoriskt</i>
<input type="text"/>	Hemsida
<input type="text"/>	
<input type="button" value="Skicka kommentar"/>	